

Omgroei — En als we nu eens niet hoefden te groeien

DIRK HOLEMANS

Wat wensen ouders hun pasgeboren kind? Dat het gezond is, dat het opgroeit tot een fijne tiener en uitgroeit tot een volwassen persoon. Er zijn geen ouders bekend die verlangen dat hun kind groeit en blijft groeien, en dus steeds groter wordt. Dat lijkt eerder een sprookje, een griezelverhaal. En toch is dit laatste verlangen de overheersende wens als het over onze economie gaat. Die moet groeien, en blijven groeien. Een land gaat zagezegd

achteruit als het bruto binnenlands product niet groeit, als we niet steeds, jaar na jaar na jaar, meer producten en diensten produceren. En terwijl we ons goed kunnen voorstellen hoe onwezenlijk het zou zijn als een kind zou blijven groeien — het huis, de stoelen, het eten, het zou allemaal te klein of te weinig zijn — lukt dat dus niet als het over de groei van de economie gaat in het huis van de mens, onze aarde. Terwijl die ook niet groeit. Sterker nog, ons

leven gedijt enkel in die dunne laag boven en net in de aardkorst, de kwetsbare zone van de biosfeer, amper zichtbaar op de gekende foto's van onze planeet.

Een halve eeuw later is de economie ver voorbij de planetaire grenzen gegroeid en bedreigt ze de stabiele levensvoorwaarden voor de mens en andere aardbewoners.

Een economie die elk jaar groeit, vertoont een exponentiële stijging. Dat is niet elk jaar dezelfde hoeveelheid erbij, maar steeds meer. Een economie die elk jaar twee procent groeit, verdubbelt in omvang in

35 jaar. En wat dat betekent op een eindige planeet, omschreef de econoom Kenneth Boulding al in 1973: 'elkeen die gelooft dat exponentiële groei kan blijven doorgaan in een eindige wereld, is ofwel een gek ofwel een econoom'. Een halve eeuw later is de economie ver voorbij de planetaire grenzen gegroeid en bedreigt ze de stabiele levensvoorwaarden voor de mens en andere aardbewoners.

De vraag hoe we een economie kunnen ontwerpen 'voorbij de groei' is dus een existentiële vraag. Dat verklaart het succes van het driedaagse congres Beyond Growth dat Europarlementsleden van verschillende politieke families organiseerden van 15 tot 17 mei. Meer dan tweeduizend onderzoekers, politici, ambtenaren en activisten gingen samen op zoek hoe ze de politiek voor een duurzame welvaart in Europa kunnen vormgeven. Een debat dat ook in ons land een boost verdient. In dit essay argumenteer ik daarom niet alleen dat een postgroei-economie onontbeerlijk is om de nakende ecologische catastrofe zoveel mogelijk af te wenden, maar vooral dat het leidt tot een meer onthaaste, eerlijke en solidaire samenleving om te leven. Ontgroei gaat over hoe we op een rechtvaardige wijze het welzijn van mens en planeet tot het uitgangspunt kunnen maken van onze politiek-economische besluitvorming. Het gaat over de wens naar een andere en betere samenleving — niet gewoon de huidige die wat minder groot is. Dat betekent ook met z'n allen nagaan wat het betekent, in de woorden van Anna L. Tsing: de kunst om te leven op een beschadigde planeet. En die te herstellen.

Onvoorbereid de klimaatorkaan in

Op vrijdag 16 september vorig jaar schreef de president van de Italiaanse regio Marche een noodbrief aan de Nationale Civiele Bescherming. 'Een tragedie van ongekende omvang', zo begint de brief die noodhulp vraagt na de overstromingen van een dag eerder. In een uitzonderlijke storm viel er in drie uur tijd de helft van de regenval van een jaar, en dus: talloze dorpen overstroomd, bruggen ingestort, wegen geblokkeerd, auto's weggespoeld. Het doet denken aan de waterbom bij ons in de Vesder. En deze West-Europese voorbeelden zijn klein bier bij de overstromingen in Pakistan november vorig jaar. Toen viel er in een maand tijd zeven keer de

jaarlijkse regenval en overstroomde een derde van het land. Ondertussen zijn er regio's in Afrika die ontvolken omdat het er niet meer regent.

Het zijn maar enkele voorbeelden die de IPCC-klimaatrapporten concreet maken. In de recente samenvatting voor beleidsmakers staat het zo: 'de klimaatverandering is een bedreiging voor menselijk welzijn en de planetaire gezondheid; er is een snel sluitend venster qua opportuniteit om een leefbare en duurzame toekomst voor iedereen te verzekeren'. Komt daarbij dat klimaatwetenschappers in hun streven naar consensus te voorzichtig zijn. Over de jaren heen constateren ze een versneling van de veranderingen. De kans dat we koud gepakt worden door snelle klimaatverhitting, is dus groter dan we denken in het dagelijkse voort-hobbelen van ons leven.

Het beste valt de klimaatdreiging te begrijpen door te focussen op de beperkte hoeveelheid broeikasgassen¹ die de mensheid nog in de atmosfeer mag lozen. In een update stelt klimaatexpert Kevin Anderson dat als we de opwarming onder de 1,5 graad willen houden, we nog slechts een CO₂-budget van minder dan 400 gigaton CO₂ kunnen uitstoten (en ongeveer het dubbele als we een opwarming van 2 graden aanvaarden). Met de huidige uitstoot is dat budget op iets meer dan negen jaar opgesoupeerd. Of nog concreter: elke maand gebruiken we bijna een procent van het CO₂-budget. Dus in 2023 zullen we alweer 12% opgesoupeerd hebben.

Enkel een harde en snelle trendbreuk kan de uitstoot van broeikasgassen voldoende snel naar nul brengen. Daarbij stelt het Klimaatverdrag van Parijs terecht dat dit op een rechtvaardige wijze moet gebeuren. Dat houdt in dat de inwoners van de lage-inkomenslanden in het Globale Zuiden zicht krijgen op economische groei en meer welzijn, en de rijke landen al net-zero zijn (geen uitstoot meer hebben) tegen 2030.

De farce van groene groei

Al van bij de start van klimaatconferenties hebben verdedigers van de kapitalistische groei-economie alles uit de kast gehaald om machtsverhoudingen en ongelijkheid uit de discussie te houden. Het marktdenken zou het klimaatprobleem wel

oplossen, sterker nog, met als slogan ‘groene groei’ werden nieuwe verdienmodellen in het vooruitzicht gesteld. Wat heeft pakweg een kwarteeuw — als we het Verdrag van Kyoto uit 1997 als vertrekpunt nemen — groene-groeiendenken opgeleverd? Wel, we stoten nu globaal jaarlijks 60 procent *meer* broeikasgassen uit dan in 1997. En naast koolstofdioxide is er het veel krachtigere methaan, waarvan de concentratie in de atmosfeer sneller dan ooit toeneemt. Dat betekent uiteraard niet dat er geen actie is ondernomen. Zeker de Europese Unie heeft haar uitstoot al significant verminderd, wat ook logisch is als je bijvoorbeeld steenkoolcentrales vervangt door hernieuwbare energie.

Verdedigers van groene groei wijzen op deze laatste evolutie door te stellen dat een ont koppeling mogelijk is tussen economische groei en de uitstoot van broeikasgassen. Je kan dus economisch groeien én minder uitstoten. Die ont koppeling is zeker vast te stellen in een aantal landen, we spreken dan van een reductie van de uitstoot van 1 à 2 procent per jaar. Dat is van een andere grootteorde dan de vereiste 10 tot 20 procent vermindering. En het is maar zeer de vraag of we alles goed meten. Zo is de aanzienlijke bijdrage van het militaire apparaat onduidelijk, en blijkt bijvoorbeeld een land als Zweden zijn reductiecijfers veel te optimistisch hebben voorgesteld.

Opletten voor de koolstoftunnelvisie

Bovendien dreigt het gevaar van de koolstoftunnelvisie. Er gaat terecht veel aandacht naar klimaatontwrichting, maar uit de rapporten over *planetary boundaries* blijkt bijvoorbeeld dat het ineenstorten van de biodiversiteit zo mogelijk nog

bedreigender is. En die hangt rechtstreeks samen met onze extractieve, aan grondstoffen verslaafde economie. Uit OESO-rapporten blijkt dat maar liefst 90 procent van het biodiversiteitsverlies het gevolg is van land- en materiaalgebruik. Zeker een miljoen soorten planten en dieren worden zo met uitsterven bedreigd, ecosystemen die de biosfeer stabiel houden staan op het punt in te storten.

Als we kijken naar het verband tussen economische groei en grondstoffengebruik, is er helemaal geen sprake van ont koppeling. Elke stijging van de globale economische groei veroorzaakt een stijging van het materiaalgebruik. En in hoge-inkomenslanden is onze ecologische gulzigheid enorm: we spreken over een jaarlijkse grondstoffenconsumptie² per inwoner van bijna 30 ton, terwijl een duurzaam niveau 7 à 8 ton bedraagt. Die reductie halen we nooit, zelfs al leiden technologische doorbraken — die sowieso noodzakelijk zijn — tot een lichte daling van het grondstoffengebruik bij economische groei. Dit klinkt allemaal abstract, maar duurzame mijnbouw bestaat niet. Grondstoffen ontginnen betekent in vele gevallen de vernietiging van de leefomgeving van gemeenschappen, van mens en natuur. Het lithium in de batterijen van elektrische auto's komt onder meer uit superdroge, hooggelegen gebieden in Zuid-Amerika. De grondstofwinning vergt veel water, wat het einde kan betekenen van landbouwgemeenschappen die er al eeuwen leven. Ondertussen stelt zich hetzelfde probleem in Frankrijk: daar zijn plannen om lithium te ontginnen in de Auvergne, een streek vol waardevolle beukenbossen, waar al sinds februari wordt gewaarschuwd voor een extreem laag grondwaterpeil. Terwijl net lithiumwinning gigantisch veel water vereist.

De koolstoftunnelvisie houdt dus een reëel gevaar in, namelijk dat we de klimaatramp vervangen door de biodiversiteitscatastrofe. Neem opnieuw het voorbeeld van mobiliteit: vanuit het groene-groeiendenken ligt de oplossing in het vervangen van de huidige auto's door elektrische modellen. Een elektrische auto is zonder

“

De koolstoftunnelvisie houdt dus een reëel gevaar in, namelijk dat we de klimaatramp vervangen door de biodiversiteitscatastrofe.

meer zuiniger, als hij rijdt op hernieuwbare energie is de uitstoot van broeikasgassen gering. Maar die Tesla die passeert, daar zit wel een batterij in van vijfhonderd kilo, met ettelijke kilo's lithium, kobalt en nikkel. Als we alle bestaande auto's vervangen door elektrische, is het *game over* voor onze stabiele en precare biosfeer.

Daarbij zouden we bovendien de neokoloniale klimaatongelijkheid vervangen door het versterken van de huidige ongelijke toe-eigening van grondstoffen. Want de grondstoffen, nodig voor de groene-groei-oplossing van het klimaatprobleem, zullen in grote mate uit het Globale Zuiden komen. En daar geldt hetzelfde als voor de Auvergne: we kunnen leven zonder auto's, maar niet zonder bossen. Het lijkt een leuke boutade, maar het is dodelijke ernst. Net zoals het verdwijnen van bijen ons voedselsysteem zou doen ineensinken.

Een studie³, die 835 wetenschappelijke artikelen analyseerde, kwam tot de conclusie dat snelle, grote en absolute reducties van grondstoffengebruik en broeikasgassen niet kan worden bereikt op basis van de bestaande mate van ont koppeling, dus moet ont koppeling vergezeld gaan van efficiëntie-georiënteerde strategieën — daarover straks meer — en strikte handhaving van absolute reductiedoelstellingen.

Doen alsof

Ik kan me voorstellen dat mensen zich vragen stellen bij dit heel kritische perspectief op de huidige gang van zaken, hoezeer ook gestoeld op wetenschappelijk onderzoek. We zijn toch al decennia bezig met de uitbouw van een kringloop-economie, en verkondigen bedrijven niet dat afval de nieuwe grondstof is? Er zijn inderdaad heel wat initiatieven die ondersteuning verdienen, maar het blijven eilanden in een zee van een aan groei en grondstoffen verslaafde economie. En om het even over die kringloopeconomie te hebben: een gezaghebbend rapport vat het samen: 'De globale situatie wordt jaar na jaar erger — aangedreven door stijgende materiaalontginning en -gebruik.' Daardoor verkleinde de circulariteit in onze globale economie: van 9,1 procent in 2018 naar 7,2 in 2023. Dat betekent dat onze economie bijna uitsluitend draait op nieuw ontgonnen grondstoffen.

Ik wil niemand deprimeren, maar het is te laat voor een goednieuwsshow. Elk uitstel van radicale actie betekent dat we een trein later nemen naar een duurzame toekomst, terwijl we niet weten hoe laat de laatste vertrekt. En willen we die echt missen?

Ineffectieve efficiëntie

Voorstanders van groene groei verwachten het grootste heil van technologische innovaties. Als we de milieu-efficiëntie van productie en spullen sterk verhogen, hebben we veel minder energie nodig, klinkt het. Nochtans weten we al sinds 1865 dat dat zo niet werkt in een kapitalistische economie, gedreven door winst en groei. Toen publiceerde de Engelse econoom William Stanley Jevons zijn boek *The Coal Question*. Hij beschreef hoe een technologische innovatie (de stoommachine) leidde tot een verhoogde brandstofefficiëntie: er werd meer energie uit dezelfde hoeveelheid steenkolen gehaald. Dus zou je denken dat het leidde tot een verlaging van de vraag naar steenkool. Het omgekeerde gebeurde: de vraag naar de succesvolle stoommachine steeg enorm, waardoor de vraag naar steenkool explodeerde. Of hoe, in een kapitalistische groei-economie, efficiëntiewinst op milieuvlak omgezet wordt in hogere productie, meer winst en meer verkoop, zodat de milieuwinst finaal veel kleiner en soms zelf onbestaande is.

Vandaag omschrijven wetenschappers het als het *rebound effect*: de onverwachte terugslag van milieumaatregelen. Uit onderzoek blijkt dat de uiteindelijke milieuwinst van energiezuinige huizen veel lager ligt dan verwacht. Zo zullen mensen in een goed geïsoleerd huis, in tegenstelling tot wat ze daarvoor deden, het hele huis verwarmen, waardoor de reductie van hun energieverbruik veel lager uitvalt dan verwacht. En wat als je met het uitgespaarde geld van je verwarmingsfactuur, door goed te isoleren, je gezin trakteert op een extra city-trip met het vliegtuig? Zolang planeetbelastende activiteiten goedkoop blijven, is het dweilen met de kraan open.

Dat betekent hoegenaamd niet dat we de bestaande *low carbon*-technologieën niet moeten inzetten, wat trouwens een win-win oplevert voor de meeste mensen. Er is consensus over het belang van energiezuinige gebouwen, de uitrol van openbaar vervoer en

de uitbouw van hernieuwbare energiebronnen. Het zijn noodzakelijke maar onvoldoende maatregelen.

De stuitende ongelijkheid

Als ik één woord steeds minder probeer te gebruiken, is het de term 'we'. Want daarmee heb je je voor je het weet erg onzorgvuldig uitgedrukt. Zoals in 'we moeten minder broeikasgassen uitstoten'. De analyse wordt accurater door erop te wijzen dat maar liefst de helft van de broeikasgasuitstoot komt van de tien procent rijksten op aarde, en de armste helft van de bevolking amper tien procent uitstoot. En het zijn de zeer vermogenden⁴ die op drie manieren blijven duwen op overconsumptie en -productie: door hun eigen ecologische gulzigheid, als leden van de machtige klasse die de status quo beschermt en door het opdrijven van wat gezien wordt als een normaal consumptieniveau. Dus ja, als je zegt dat ontgroei betekent dat bepaalde groepen minder zullen hebben, en dan is dat zeker waar. Om verantwoord met ons krimpend koolstofbudget om te gaan, pleiten ontgroeiërs bewust voor het verbieden van privéjets, het bannen van loodzware SUV's voor privégebruik, alsook reclame in de publieke ruimte.

De klimaatexpert Anderson maakt duidelijk waarom deze ongelijkheid zo stuitend is. Stel dat we zouden handelen alsof er een klimaatnoodtoestand is en alle landen hun tien procent rijksten zouden verplichten hun CO₂-uitstoot te beperken tot het EU-gemiddelde, en we de rest van de negentig procent geen inspanningen zouden vragen. Het resultaat zou zijn dat we dan een daling van een derde van de globale CO₂-uitstoot realiseren. Voor

Anderson ligt de vraag voor de hand: waarom dat niet nu — in een jaar of zo? — realiseren? Het vereist wel de shift van grondstoffen en arbeid van private luxe voor een relatief kleine groep naar het publieke welzijn van iedereen.

In de duistere toekomst durven te kijken

Het is de vraag die me uit mijn slaap houdt en waarover het zo moeilijk praten is: waarom liggen zo weinig mensen wakker van wat ons te wachten staat? Ondertussen lijkt me die vraag niet langer correct. Uit onderzoek blijkt dat de meeste mensen wel bezorgd zijn over het klimaat, maar dat dat te weinig leidt tot verandering omdat ze er geen beginnen aan zien. Dat verwondert me niet, met bijvoorbeeld een Vlaamse klimaatminister die persoonlijk gewin zoekt met het aanvallen van de Europese klimaatambities. Klimaatapathie is misschien wel een verdedigingsmechanisme om met de realiteit om te gaan. Daarnaast ontstaat er een groeiende groep jongeren met klimaatverdriet, en lees je artikelen van vooral jonge vrouwen die zich afvragen of ze nog wel kinderen willen. Want wat ga je die wensen?

Hoe al die wetenschappelijke kennis, bezorgdheid en emoties omzetten in een samenleving die kiest voor de noodzakelijke snelle transitie, de grote kanteling? Grote stapels artikelen en boeken over deze grote vragen geven verschillende antwoorden.

De volgende vier lijken me onmisbaar.

De schrijver Amitav Ghosh stelt dat de klimaatcrisis in de eerste plaats een crisis van de verbeelding is. We kunnen ons niet voorstellen hoe erg het kan worden, en dan — via een rare gedachtecronkel — gaan we ervan uit dat het ook wel niet zal gebeuren. We vernemen bijvoorbeeld dat een derde van Pakistan overstroomt door klimaatregens. Omdat we geen idee hebben hoe groot dat land is, passeert dat nieuws (voor de nieuwsgierige: Pakistan is groter dan

“

Uit onderzoek blijkt dat de meeste mensen wel bezorgd zijn over het klimaat, maar dat dat te weinig leidt tot verandering omdat ze er geen beginnen aan zien.

Frankrijk en de Benelux samen). Evenzeer kunnen we ons moeilijk een ander economisch model voorstellen dan het huidige kapitalisme: de markt, dat is toch de meest performante wijze om zaken te organiseren in onze samenleving? Nochtans stapelen de tegenvoorbeelden zich op. Zo verarmden het afgelopen jaar veel gezinnen en leden ze kou omdat ze hun verwarmingsfactuur niet konden betalen, terwijl de olie- en gasbedrijven meer dan 100.000.000.000 euro winst maakten. Winst die ze grotendeels uitdeelden aan hun aandeelhouders en vooral herinveesterden in de exploitatie van nieuwe olie- en gasvelden en dus nauwelijks in hernieuwbare energie. Is juist die realiteit niet onvoorstelbaar?

Deze uitdaging van de verbeelding koppel ik aan een tweede voorstellingsprobleem. We zijn opgegroeid in een samenleving gebaseerd op lineair denken, op eenvoudige systemen. Terwijl de realiteit bestaat uit complexe systemen, waarvan het gedrag gestuurd wordt door *feedback*. Die kan ofwel leiden tot stabiliteit ofwel het systeem net steeds sneller onderuithalen. Dat laatste kunnen we ons moeilijk voorstellen. Denk aan een kleine sneeuwbal die je bovenaan een besneeuwde berghelling naar beneden laat rollen. Er blijft sneeuw aan de bal kleven, waardoor hij groter wordt en sneller gaat, daardoor is er nog meer oppervlakte waaraan zich sneeuw hecht en waardoor hij nog sneller zwaarder wordt... Dit is ongeveer het scenario als bijvoorbeeld meer en meer broeikasgassen ontsnappen uit de bevroren permafrost in Siberië en de klimaatopwarming doen versnellen, zodat de permafrost nog sneller ontdooit. Een angstaanjagend scenario? Jazeker. Net daarom moeten we het erover hebben.

De Britse denker Tim Jackson — bekend van zijn bestseller *Welvaart zonder Groei* — graaft in zijn recente publicaties bewust dieper dan economische verandervoorstellen. Hij vraagt zich af waarom we steeds meer consumeren terwijl we weten dat dit niet goed is voor de planeet. Door het wegvallen van grote zingevende verhalen en sterke sociale verbanden, ziet hij consumeren als de hedendaagse, weliswaar vergeefse, invulling van zingeving. We zitten in de gouden kooi van het consumentisme, die bij elke aankoop een moment van *instant gratification* verschaft, maar die veel sneller voorbij is dan we verhoopten. De nood aan expressie-consumptie hangt samen met je sociale status — je bent wat je koopt en toont, en op sociale media toon je zo wie je wil zijn. Enkel als we andere vormen van zin en betekenisgeving weer meer kansen geven, niet-consumptieplekken en -activiteiten ontwikkelen, kunnen we hieraan ontsnappen.

De derde verklaring is al goed geanalyseerd: de grote olie- en gasbedrijven weten niet alleen al decennia dat de klimaatontwrichting bij de door hen gewenste *business as usual* er zat aan te komen, ze hebben als echte *Merchants of Doubt* dubieuze lobbyclubs gesponsord die klimaatdebatten bewust verstoorden en klimaatwetenschappers probeerden onderuit te halen. En ze verhinderden al veel eerder de uitbouw van duurzame infrastructures. Zo kochten ze al in de jaren 1930 trammaatschappijen op in Amerikaanse steden om deze dan gewoon te sluiten. Zo deden ze er alles aan om de visie dat olie en auto dragers van vrijheid zouden zijn, dominant te maken. Als we hun marktmacht niet breken, is het dweilen met de oliekraan open.

Een vierde verklaring geven Oostenrijkse onderzoekers in hun recente klimaatrapport⁵. Ze maken helder wat we eigenlijk zelf al weten: de huidige maatschappelijke structuren staan ecologisch bewust leven in de weg. In de meeste levensdomeinen, van werk, wonen tot voeding, mobiliteit en recreatie, promoot de

“

Door het wegvallen van grote zingevende verhalen en sterke sociale verbanden, ziet Tim Jackson consumeren als de hedendaagse, weliswaar vergeefse, invulling van zingeving.

samenleving klimaatsschadelijk gedrag en maakt het klimaatvriendelijk leven moeilijk. Je ziet het elke dag: vliegen is goedkoop, het openbaar vervoer ontoereikend, junk food is overal beschikbaar... Om van klimaatvriendelijk leven snel het nieuwe normaal te maken, is een diepe transformatie nodig die klimaatsschadelijke structuren ontmantelt en klimaatvriendelijke bouwt. Klimaatsschadelijke activiteiten moeten bijvoorbeeld steeds zwaarder belast worden, efficiënt en aantrekkelijk openbaar vervoer sterk uitgebouwd, in samenhang met goede ruimtelijke planning.

Deze vier relevante benaderingen brengen me tot een heldere synthese. *Ons verhaal klopt niet meer*. Waarom blijven we vasthouden aan dat blind vooruitgangsgeloof, opgevat als economische groei en materiële consumptie? Misschien is dit verhaal wel een voorbeeld van wat de Amerikaanse wetenschapper Lauren Berlant omschreef als *wreed optimisme*. Daarvan is sprake als datgene waarnaar je verlangt in de feiten in de weg staat van je goed gedijen. Berlant geeft het voorbeeld van de *American Dream*. Veel Amerikanen werken zich uit de naad omdat ze geloven in het verhaal, waardoor velen zich echter nog meer laten uitbuiten in wat in wezen een meedogenloze samenleving is met heel weinig kansen op sociale mobiliteit.

Net daarom vind ik het begrip *degrowth* zo goed gekozen: het is juist bedoeld om weerstand op te wekken, want het kan niet gerecupereerd worden door verdedigers van het huidig kapitalistisch model, dat niet zonder groei kan. Let wel: *degrowth* is in de eerste plaats een filosofisch concept dat de groei-ideologie *as such* in vraag stelt. Uiteraard moeten er in de toekomst nog zaken groeien. En daarom is het voor toekomstscenari'o's slim om ook te spreken over de transitie naar een post-groei, en de *degrowth*-voorstellen te bundelen onder de vlag van een welzijnseconomie. Want dat is net het punt van *degrowthers*: streven naar een economie die iedereen zicht geeft op een goed leven binnen de grenzen van de planeet. En dat vergt harde discussies: hoe gaan we de doorstroom aan energie en grondstoffen in de economie van hoge-inkomenslanden fors terugdringen, zodat inderdaad lage-inkomenslanden nog wel hun economie kunnen laten groeien, zij het op een ecologisch slimme wijze?

Maar dat alles kan dus niet door het huidige economische model te vergroenen. En zelfs als dat op miraculeuze wijze zou lukken, dan is het nog steeds geen aantrekkelijke wereld die iedereen ontplooiingskansen biedt. Dat is ook het punt van het OESO-rapport *Beyond Growth*⁶, dat benadrukt hoe het huidige economische model ons drie keer schromelijk tekortdoet: naast de ecologische schade, leidt het enkel tot stijgende ongelijkheid (nog nooit waren er zoveel superrijken). Tegelijk kunnen steeds meer mensen niet meer mee, met toenemende druk om meer te presteren op competitieve markten van werk en consumptie, terwijl mogelijkheden tot zinvolle ervaringen buiten de markt worden uitgehouden.

Een nieuw wenkend perspectief

Het debat dat *degrowth* losweekt, gaat ten gronde over de basisvisie die we hebben over wat we belangrijk vinden in het leven, hoe we de samenleving inrichten in onze precare biosfeer zodat mensen zich kunnen ontplooiën en vormen van geluk nastreven.

Onze huidige kapitalistische samenleving is ingericht op het nastreven van consumptief hedonisme – plezier en genot. We krijgen nu zelfs stress van FOMO, de angst om iets te missen (*fear of missing out*). Maar is het allemaal wel zo plezant, overleven als geïsoleerde eilanden in commerciële markten, voortdurend geprikkeld tot consumptie, die sociale banden doet verdampen en de biosfeer onderuithaalt? Ik heb alleszins nog nooit zoveel mensen weten uitvallen. Dus het credo klopt niet meer dat we goed bezig zijn wanneer iedereen zijn geluk nastreeft en dat toont in maximale consumptie, wanneer de nationale economie blijft groeien en het bnp dus stijgt.

Uiteraard is het belangrijk om plezier te maken, maar daarmee vul je geen leven. We kunnen ook kiezen voor het narratief dat de mens en zijn leefomgeving centraal stelt, en daar horen naast materiële zaken ook zin en betekenis, persoonlijke ontplooiing en menselijke ontmoeting bij. Denkers als Martha Nussbaum en Manfred Max-Neef hebben mooi getoond hoe we een samenleving kunnen organiseren op basis van wat mensen willen nastreven, hoe ze de capaciteiten kunnen verwerven om

goed te gedijen in ondersteunende gemeenschappen. Ze vertrekken van een eindig aantal noden die we allen erkennen. Iedereen heeft nood aan levensonderhoud (wonen, voedsel...), bescherming, maar ook kansen op participatie en creativiteit.

Zo krijgen we zicht op de bouwstenen van een toekomstgerichte economie. Die gaat niet in de eerste plaats over productie van spullen of het bbp, maar over mensen en de mogelijkheden die ze hebben om zelf hun fundamentele behoeften adequaat te bevredigen. We komen er dus nooit zonder andere maatstaven voor economisch succes, gebaseerd op welzijn. Economie gaat dan over de vitale noden van mensen die beperkt in aantal

Hoeveel is genoeg?

Een centraal principe in de postgroei-visie is *sufficiëntie*, of de vraag: hoeveel is genoeg? Als je erover nadenkt is het wel gek: het kapitalistische systeem stelt nooit de vraag of we niet te veel produceren of consumeren. Het gaat wel steeds over het zoeken van nieuwe afzetmarkten en de consument beter bereiken via slimme marketing. Dus hoe meer energieslurpende SUV's of junkfood we produceren, hoe beter. En heb je heel veel geld, dan laat je gewoon een jacht van tweehonderd meter bouwen. Voor vermogenden is het principe 'de vervuiler betaalt' geen drempel, zij gaan uit van het privilege 'wie kan betalen, mag vervuilen'. En alles wat geld opbrengt, stemt de aandeelhouders

tevreden in de kwartaalresultaten. Onze economie produceert in feite een veelheid aan absoluut onnodige spullen en diensten gericht op het vervullen van kunstmatig gecreëerde behoeften die de ecologische meltdown alleen maar versnellen. Alle respect voor wie er werkt en winkelt, maar wanneer ik een winkel als een Mediamarkt binnenstap, twijfel ik aan hun oude slogan 'ik ben toch

niet gek'. Het lijkt me eerder dat de wereld gek is geworden. Willen we echt dat iedereen al die spullen koopt (en dan een paar jaar later weggooit en vervangt)?

Gelukkig rijpen de geesten. Zo is het opmerkelijk dat in het IPCC-rapport⁷ dat vorig jaar verscheen, *sufficiëntie* expliciet is opgenomen. Het omschrijft *sufficiëntie* als 'de maatregelen en dagelijkse praktijken die de vraag vermijden naar energie, materialen, land en water tijdens het voorzien van menselijk welzijn voor iedereen binnen de grenzen van de planeet'. Deze omschrijving vermijdt duidelijk de koolstoftunnelvisie en pleit voor een structurele aanpak. *Sufficiëntie*-strategieën laten toe om tegen 2050 emissies met meer dan 50 procent te doen dalen in vergelijking met andere beleidsscenario's. Ondertussen zien we de eerste aanzetten tot een beleid dat rekening houdt met

Zo verbiedt de luchthaven van Schiphol nachtvluchten en privéjets, terwijl de stad Zürich de 2000 Watt-strategie heeft goedgekeurd.

zijn en ook eindig, het gaat dus niet om de onstiltbare voorkeuren van consumenten. En zolang we hierbij zorgarbeid en huishoudelijk werk niet beschouwen als bouwstenen van elk economisch systeem, blijven we structurele ongelijkheid bestendigen. Deze economische visie sluit aan bij het systeemdenken dat benadrukt dat mensen relationele wezens zijn, in permanente wederzijdse interactie met hun meer-dan-menselijke werelden. In tegenstelling tot de almachtige mens als consument vertrekt deze visie van de gemeenschappelijke kwetsbaarheid en de fundamentele afhankelijkheid van het levensweb waar we allemaal deel van uitmaken. Een economie die de biosfeer beschadigt, beschadigt de mens.

‘het is genoeg’ alsook ‘wat is genoeg’. Zo verbiedt de luchthaven van Schiphol nachtvluchten en privéjets, terwijl de stad Zürich de 2000 Watt-strategie heeft goedgekeurd. Ze streeft dus niet alleen naar het voorzien in hernieuwbare energie, maar evenzeer het fors inperken van de energievraag zonder in te boeten op levenskwaliteit.

De voorzienende samenleving

Het is opvallend hoe wetenschappers, in hun zoektocht naar manieren om de welzijnseconomie vorm te geven, hun aandacht richten op het concept van zogenaamde voorzieningensystemen. Tegelijk verbaast het niet, want het woord *voorzieningen* verwijst naar een lange traditie in onze cultuur om te voor-zien, in de dubbele betekenis: goede voorbereidingen treffen zodat we in de toekomst kunnen voldoen aan bepaalde menselijke noden, iets wat in tijden van ecologische crisis cruciaal is.

Voorzieningen zijn dus structuren die een antwoord bieden op een menselijke nood, en daarvoor energie en grondstoffen gebruiken. Denk aan het mobiliteits- of voedselsysteem. Transitiedenkens onderzoeken hoe deze systemen menselijke noden kunnen vervullen op een wijze die de grenzen van de planeet respecteert, wat de beste manier is om ze te organiseren, en hoe het daarbij zit met ongelijke machtsverhoudingen. Een goed voorbeeld is het mobiliteitssysteem — elk mens moet zich kunnen verplaatsen — dat nu grotendeels gereduceerd is tot een automobielsysteem, met een overmatige invloed van de lobby van de autoconstructeurs. Of hoe door de eenzijdige focus op autobezit, de elektrificatie zal leiden tot uitbuiting van mens en natuur, vooral in het Globale Zuiden, voor de extractie van metalen. Boeiend is ook hoe de onderzoekers, in het licht van het streven naar een welzijnseconomie, efficiëntie niet in de klassiek economische zin gebruiken (verbonden met het hoger besproken probleem van *rebound*-effecten), maar definiëren als de mate waarin een hoog niveau van menselijk welzijn wordt bereikt bij een laag gebruiksniveau van grondstoffen en energie. In dat perspectief wordt bijvoorbeeld een elektrische SUV heel inefficiënt in vergelijking met het elektrische voertuig dat al meer dan een eeuw bestaat: de tram.

Een cruciaal kritisch perspectief dat de transitiedenkens hier inbrengen is hun aandacht voor *toe-eigeningssystemen*. Hierbij zijn er actoren die overmatige winst halen uit hun controle op strategische voorraden, kennis of infrastructures. Dat een bedrijf als Pfizer in 2022 maar liefst 70 miljard euro winst maakte, is daar een pijnlijk voorbeeld van. Net als bedrijven die speculeren in graan en de oorlog misbruiken om megawinsten te realiseren. Terwijl voorzieningensystemen willen voorzien in basisnoden voor alle mensen op de meest efficiënte wijze, zijn toe-eigeningssystemen erop gericht winst uit het systeem te zuigen ten bate van een kleine elite.

Het perspectief van voorzieningensystemen is geschikt om paden uit te tekenen naar een welzijnseconomie, die gestoeld is op sufficiëntie. Het maakt bijvoorbeeld een wereld van verschil tussen een privaat energiebedrijf dat baat heeft bij overconsumptie van haar klanten en een energiecoöperatie die haar leden actief ondersteunt om zo weinig mogelijk elektriciteit te verbruiken. En op vlak van mobiliteit is het Oosterweelproject misschien wel de grootste miskleun. Stel je voor dat we die zes miljard euro hadden gebruikt om een performant tramnetwerk en fietsnelwegen uit te bouwen, zodat alle zes miljoen Vlamingen klimaatvriendelijker kunnen leven en zich verplaatsen?

Vier clusters aan voorstellen

De voorbije tien jaar is de *degrowth*-filosofie geconcretiseerd in tal van concrete verandervoorstellen. In wat volgt geef ik ze al te bondig weer in vijf clusters.

Minder en betere spullen in een kringlooeconomie

De beste manier om energie en grondstoffen uit onze samenleving te krijgen is afscheid te nemen van overbodige spullen. Dat geldt in de eerste plaats voor de exuberante zaken van de meest vermogenden. De levensduur van alle andere spullen die we houden moet langer. Het is een uitzonderlijk voorbeeld: als ik thuis werk, gebruik ik de pen van mijn vader, ze is al vijftig jaar oud en nog in uitstekende staat. Maar als al onze spullen al dubbel zo lang zouden meegaan, zouden we toekomen met de helft qua grondstoffen en energie. En moeten we dus veel minder zaken kopen. Ik hoor

al de tegenwerping: maar dan kunnen we minder verkopen en zijn er dus minder jobs. Dat brengt ons tot de volgende cluster.

Herverdeling van werk in een deeleconomie

Als we minder koopkracht nodig hebben omdat we minder moeten kopen en evolueren naar een deeleconomie, kunnen we gewoonweg minder werken en de jobs die er zijn beter verdelen. Dat geeft ons ook meer tijd om te besteden aan reproductieve en zorgarbeid, wat leidt tot een grotere gendergelijkheid. Onderzoek toont ook aan dat mensen met meer tijd bewuster omgaan met wat ze kopen en consumeren. Niet meer gestrest na een overvolle werkdag nog snel iets meegegrissen voor de supermarkt sluit. En een vermogensbelasting zorgt ervoor dat wie werkt minder belasting betaalt. En hoe meer we delen — denk aan deelauto's, een bibliotheek van het gereedschap, maar ook cohousing met gedeelde tuin en logeerkamers — laat toe de doorstroom van energie en grondstoffen te verminderen terwijl er meer kansen op sociale verbinding ontstaan.

Utopisch? Ghosh zou zeggen: rek je verbeelding op! Recent schoof de Duitse metaalvakbond⁸ de vier-

Herlokalisering en democratisering van de economie

Er valt ook veel te winnen met een verstandige herlokalisering van productie en consumptie. Het maakt de cirkels in de kringlooeconomie veel kleiner zodat we transportkilometers vermijden. Het vermindert de kans dat financiële actoren speculeren en zich zo oneigenlijke rente toekeunen. De kringlooeconomie vergt sowieso lokaal ingebedde hersteldiensten die zorgen voor jobs dicht bij huis. Het geeft ook meer kans aan *commons* — zoals ethische coöperaties opgericht door burgers in sectoren als energie, voeding en wonen — die hefboomen zijn om weer democratische sturing aan de economie te geven. Ze investeren ook bewust in de lokale gemeenschap en werken onderling samen, een coöperatief kenmerk dat haaks staat op alsmaar concurreren, typisch voor de markt.

Universele basisdiensten

Dit is wezenlijk: willen we de mensen meekrijgen in de noodzakelijke transitie, dan moeten ze zich verzekerd weten van een goede bescherming, zonder angst dus om uit de boot te vallen tijdens de verandering. Maar ook de steun aan groepen aan de onderkant om eindelijk terug aan boord

te geraken van ons gezamenlijke schip. Dat kan door te voorzien in een geheel van universele basisdiensten, zoals toegankelijk, performant en betaalbaar openbaar vervoer, woningen, onderwijs en gezondheidszorg. We leven in de merkwaardige samenleving waarin een jonge werkende middenklasse zich voor praktisch geen geld kan voorzien van allerlei elektronica, maar niet meer in staat is om betaalbaar te wonen.

We leven in de merkwaardige samenleving waarin een jonge werkende middenklasse zich voor praktisch geen geld kan voorzien van allerlei elektronica, maar niet meer in staat is om betaalbaar te wonen.

daagse werkweek als centraal discussiepunt naar voren, en het aantal deelauto's stijgt sterk in steden als Gent, die dat ondersteunen. Ondertussen heeft Utrecht de plannen klaar voor een nieuwe autovrije woonwijk, voor meer dan tienduizend inwoners.

Voor de 21ste-eeuwse welzijnssamenleving is er niet alleen nood aan de herwaardering van bestaande publieke diensten maar ook aan de ondersteuning ervan. Van innovatieve oplossingen waar de burgers in *commons* een grotere rol spelen en de markt niet alles bepaalt. Neem een initiatief als Wooncoop,

dat burgers de kans biedt om lid te worden van de coöperatie en zo levenslang te huren bij zichzelf als mede-eigenaar.

Dit alles is natuurlijk pas duurzaam wanneer het beleid op de verschillende niveaus van kompas verandert. Weg van de fixatie op economische bnp-groei, en naar een focus op het beantwoorden van de basisnoden van iedereen. Het vergt nieuwe indicatoren, die meten hoe goed het gaat met de natuur, met de onderwijskwaliteit, het aantal gezonde jaren... Naast het wegwerken van kansarmoede is er ook een actief beleid van rijkdombestrijding. Te grote ongelijkheid staat een echt duurzame samenleving in de weg.

Zou het geen heerlijke samenleving zijn, waar we ons geen zorgen hoeven te maken of we kunnen betalen voor een leuke woonst, waar uitstekend openbaar vervoer is dat ons brengt waar we willen, er in elke buurt een ontmoetingsplek is waar je niet moet consumeren... en je weet dat je zo bijdraagt tot het herstel van de beschadigde planeet, deel uitmaakt van een generatieve economie die waarde creëert op tal van niet-monetaire vlakken. Zo kan iedereen op positieve wijze deel zijn van de transitie. Dit geeft letterlijk levensruimte aan de bijna vier miljard wereldbewoners die nog leven in armoede. Want bij hen zal de economie wel nog moeten groeien, ook in bnp-termen: ze hebben nood aan goed openbaar vervoer, voldoende scholen en ziekenhuizen, enzovoort.

Dit alles is de korte schets van de uitdaging en het positieve toekomstbeeld waarover een groeiende groep denkers en doeners — verenigd rond termen als *ontgroei*, *postgroei* en *welzijnseconomie* — het publieke debat ten volle wil voeren. Zelf verkies ik de term *Omgroei*: we gaan de richting van onze economie radicaal moeten ombuigen, waarbij een aantal zaken zullen verminderen of stopgezet worden, en heel wat andere zaken meer ruimte zullen krijgen. Los van de term gaat het finaal om de verbeelding en realisatie van een 21ste-eeuwse visie op welvaart: niet groeien maar goed gedijen in een florerende wereld. Dat wensen we elke pasgeborene toe.

DIRK HOLEMANS is coördinator van Denktank Oikos, hoofdredacteur van het gelijknamige tijdschrift en co-voorzitter van de Green European Foundation. Hij publiceert regelmatig over diverse aspecten van politieke ecologie (*degrowth*, *commons*, eerlijke transitie ...). Hij is redacteur van *A European Just Transition for a Better World* en *Het Ecologisch Kompas*, en co-auteur van *Voor wie willen we zorgen? Ecofeminisme als inspiratiebron*.

Noten

1. https://www.climatechangenews.com/2023/04/19/un-world-set-to-blow-through-1-5c-carbon-budget-in-10-years/?utm_source=Climate+Weekly&utm_campaign=947741a97e-EMAIL_CAMPAIGN_2023_04_21_02_34&utm_medium=email&utm_term=0_-947741a97e-%5BLIST_EMAIL_ID%5D
2. <https://cemonitor.be/indicator/effecten/materialen/materialenvoetafdruk-van-de-vlaamse-consumptie-rmc/>
3. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/ab842a>
4. <https://www.nature.com/articles/s41467-020-16941-y>
5. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4277678
6. <https://www.oecd.org/governance/beyond-growth-33a25ba3-en.htm>
7. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/downloads/report/IPCC_AR6_WGIII_FullReport.pdf
8. <https://www.igmetall.de/tarif/tarifrunden/eisen-und-stahl/diskussion-ueber-4-tage-woche-als-tarifforderung>